

fotografier, ritningar och skisser, korrespondens, kontrakt, adresskalendrar, verifikationer – Knutsson kombinerar en mängd olika källor och bygger av dessa skickligt en berättelse om kreativitet och kreativa människors möten med varandra.

Flera bilder i boken visar ritningsmaterial som förefaller ha legat hoprullat och bortglömt i decennier, men som plockats fram i ljuset i samband med Johan Knutssons och Peter Segemarks arbete. Det framgår inte huruvida dessa ritningar nu har fått en god förvaring och kanske också vård av konservator så att de kan finnas kvar och studeras även av framtida forskare, men låt oss hoppas att det blir ett resultat av Knutssons arbete.

Boken avslutas med ett avsnitt som pekar framåt, där Johan Knutsson resonerar om hantverkets och hantverkarens roll i dagens designprocess. Det historiska perspektivet används för resonemang om Arts- and Crafts-rörelsens avtryck idag och författaren argumenterar för hantverkets betydelse också nu och i framtiden. Denna avslutning pekar framåt mot något som skulle kunna bli ytterligare en bok från Johan Knutsson, där det historiska arvets betydelse för dagens hantverk skulle kunna lyftas fram än mer.

En tanke som väcks hos mig som läsare är om de lärdomar som går att dra ur Wahlmans arbetsätt och syn på hantverk och kvalitet i såväl material som utförande och estetiskt resultat på något sätt skulle gå att överföra till 2000-talets byggprocess? Wahlmans produktion var till stor del ägnad exklusiva solitära verk som villor och kyrkor och budgetarna för byggena måste varit oerhört väl tilltagna i de flesta fall. Idag är bostadsbristen påfallande i många städer och tätorter och det industrialiserade och vinstmaximerande byggandet är det som är allenarådande. Är det möjligt att skapa hemtrevnad och skönhet som består i 100 år även idag, skulle det vara möjligt för dagens byggindustri att ta med sig något av Wahlmans ideal i sina produktioner? Knutsson berör hur Sigurd Lewerentz var aktiv på byggplatserna när Markuskyrkan i Björkhamnen i södra Stockholm respektive S:t Petri kyrka i Klippan byggdes, och styrde murarnas arbete

så att resultatet blev precis det han hade tänkt sig. Var det sista gången i svensk byggproduktion ett sådant agerande från arkitektens sida förekom? Denna typ av frågor skulle jag gärna se både Knutsson och andra personer med samma djupa kunskaper om såväl byggprocessen och arkitektrollen liksom hantverkets villkor reflektera över i något sammanhang.

Det är ett myller av människor som läsaren möter i den här boken och Johan Knutsson har gjort en enastående insats genom att lyfta fram deras betydelse för verk som hittills har tillskrivits Wahlman ensam. Tyvärr saknas ett personregister, något som hade ökat bokens användbarhet påtagligt. Liksom i de båda första böckerna har huvuddelen av det fotografiska materialet Peter Segemark som upphovsperson. Hans roll för det färdiga resultatet är avsevärd, och hans namn står också på bokens framsida bredvid Knutssons, så att de båda helt rättvist anges som bokens upphovspersoner. Boken är vackert formgiven och som föremål kan den sägas illustrera det som är författarens budskap – bakom varje singulärt signerat objekt finns i allmänhet ett kreativt kollektiv.

Karin Gustavsson, Malmö

Crafting cultural heritage. Anneli Palmsköld, Johanna Rosengren och Gunnar Almevik (red.). Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet 2016. 117 s., ill. ISBN 978-91-981406-3-7.

Antologin *Crafting cultural heritage*, redigerad av Anneli Palmsköld, Johanna Rosengren och Gunnar Almevik, är resultatet av en session på konferensen *Re/theorising heritage* anordnad av Association of Critical Heritage Studies, Göteborgs universitet 2012. Konferensens mål var att utveckla nya teoretiska diskussioner relevanta för kulturarvsfältet. Syftet med antologin är att med bakgrund av detta ansluta sig till det växande fältet av kritiska kulturarvsfrågor genom att lyfta frågor om det immateriella kulturarvet inom hantverksområdet. En utgångspunkt

är att diskutera hur hantverk kan förstås som kulturarv och hur kulturarvet kan förstås som handling snarare än materiella artefakter. Tre huvudområden lyfts fram: görande, mediering och musealisering.

De fem antologibidragen kan delas in i två huvudsakliga teman. Författarna i de två första kapitlen fokuserar på att diskutera och beskriva hur specifika hantverkstraditioner kan förstås i termer av kulturarv och hur kulturarvsprocesser kring dessa hantverk har sett eller ser ut. De två därpå följande kapitlen är istället centrerade kring utvecklandet av metoder för att dokumentera hantverkets immateriella aspekter. Det femte och sista kapitlet kan sägas väva samman resonemang från de två förstnämnda kategorierna.

Anneli Palmsköld är etnolog och forskare vid Institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet och tar i kapitlet "Craft, Crochet and Heritage" sig an virkning som hantverk och tradition. Fokus är att diskutera varför virkningen genom historien hamnat utanför de traditionella kulturarvssammanhangen. Palmsköld lyfter bland annat fram betydelsen av att den under 1800-talet framväxande svenska hemslöjdsrörelsen av flera anledningar inte kom att betrakta virkning som ett hantverk värt att lyfta fram och stödja. Detta ledde i förlängningen till att den inte heller kom att omfännas av museivärlden. Palmsköld konstaterar att centrala faktorer för uteslutandet av virkning från sanktionerade kulturarvsdiskussioner var såväl genus- som klassberoende. Virkningen ansågs till exempel inte kräva någon större kunskap eller arbetsinsats och utfördes i första hand av medelklassens kvinnor, någonting som inte betraktades som representativt för en bredare svensk kultur. Dessutom kunde den inte tillskrivas en direkt nytta och sågs inte heller som tillräckligt autentisk eller unik. Palmsköld refererar också till den pågående smakdebatten i det sena 1800-talets Sverige och västvärlden där just virkning och liknande hantverk kom att betraktas som fula och omoderna. Just i denna diskussion saknar jag en förankring i ett större nutida teoretiskt sammanhang, till exempel i idéer om formulerandet av den "dåliga

kvinnliga smaken" och dess koppling till synen på det ornamenterade som pråligt, smaklöst och otidsenligt. Detta hade gett ytterligare djup i diskussionen kring virkningens uteslutning från kulturarvsdiskursen.

Texten "Pleasure/Unpleasure. Performing cultural heritage. Voices from the artistic practices of Shibori in Sweden", är skriven av Thomas Laurien som är verksam vid Högskolan för design och konsthantverk i Göteborg. I likhet med Palmsköld fokuserar han på ett specifikt textilt hantverk, nämligen den japanska batictekniken *Shibori*. Utgångspunkten för texten är varför Shibori sedan 1980-talet snabbt har kommit att få en etablerad plats inom den svenska konsthantverksvärlden samtidigt som liknande tekniker som till exempel knytbatik refereras till som amatörmässiga. Laurien återkommer ständigt till just relationen professionalism och amatörism. Shibori-utövare är enligt honom mycket angelägna om att de sysslar med konst och med en teknik med långa rötter inom den statusfyllda japanska hantverkstraditionen. Jämförelsetekniken knytbatik har dock ingenting av denna finkulturella eller konstnärliga status. Texten behandlar i stor utsträckning gränslandet mellan hantverk, konst och vardagligt "pysslande" och deras statusförhållande gentemot varandra. Teoretiska begrepp som status, smak eller klass används dock inte i någon större utsträckning för att förankra detta i en vidare teoretisk diskussion, vilket jag tror hade varit verkningsfullt. När det gäller frågan om kulturarv diskuterar Laurien inte vems kulturarv Shibori egentligen är, om det kan definieras som kulturarv i en svensk kontext eller om det är just appropriering av ett japanskt kulturarv? Appropriering som begrepp förekommer i texten men detta utvecklas inte i relation till kulturarvsfrågan, vilket hade varit en intressant aspekt att föra en fördjupad diskussion kring.

Elenora Lupo och Elena Giunta har författat det tredje antologibidraget, "Contemporary authentic. A design driven strategy for activating intangible heritage and craft knowledge". De är verksamma i Italien och är båda disputerade inom industridesignområdet. I sitt kapitel

beskriver de hur de varit med och tagit fram metoder för att dokumentera det immateriella kulturarvet inom design- och hantverksfältet. Utgångspunkten i studien är vad de definierar som traditionellt hantverk från Milano. Hur detta hantverk egentligen definieras och av vem fördjupas de sig dock inte i. Metoden går kortfattat ut på att iscensätta hantverket för att på så vis skapa olika sätt att dokumentera den immateriella kunskapen som ligger bakom hantverksutövandet. Det handlar också om att aktivera kunskap och att omformulera ett traditionellt hantverk till nya sammanhang och användningsområden. I metoden ingår en rad steg: att dokumentera hantverket via till exempel digitala kanaler eller video, att aktivera kunskapen genom att sprida den till flera, att marknadsföra och ”förpacka” hantverket, att skapa värden för turistindustrin och slutligen att skapa en slags kvalitetsstämpel baserad på autenticitet. Modellen de beskriver är intrikat och komplex vilket å ena sidan kan bidra till många av de svårdokumenterade egenskaperna i hantverkskunnandet tas tillvara, men å andra sidan riskerar den också att bli svårmanövrerad och svår att överföra till en långsiktig dokumentationspraktik. Att de till synes huvudsakligen fokuserar på hantverk som kan skapa attraktion på en marknad menar jag dessutom riskerar att utesluta hantverk som inte kan leva upp till dessa kriterier.

Bidraget ”From archive to living heritage. Participatory documentation methods in crafts” är författat av Gunnar Almevik, lektor på institutionen för kulturmiljövård vid Göteborgs universitet samt forskare vid Vitterhetsakademien. Även han fokuserar frågor om bevarandet av det immateriella kulturarvet och på framtagandet av metoder för att dokumentera hantverksmässig kunskap. Utgångspunkten för texten tas i ett projekt lett av Hantverkslaboratoriet vid Göteborg universitet. Almevik fokuserar i sin text på hur de sinnliga värdena i hantverket ska dokumenteras och bevaras för eftervärlden. En av huvudfrågorna i projektet är att involvera hantverksutövarna själva i dokumentationsprocessen. Ett av problemen som tas upp är hur det finns en rädsla hos utövarna att de genom att dokumentera sitt eget kunnande reducerar kunska-

pen till massproducerat allmångods. Olika dokumenteringsstrategier har prövats i projektet, till exempel har yngre hantverksutövare intervjuat mer erfarna utövare och gjort deltagande observationer av deras verksamhet. En av de mest intressanta ingångarna handlar om hur hantverkarna själva får sätta ord på sina handlingar. Just språket, och vilket språk som kan användas när tekniker och sinnliga upplevelser ska beskrivas, är en av de mest intressanta teoretiska ingångarna. En annan spännande aspekt är hur ljudupplevelser, en fundamental del av många hantverk, ska dokumenteras. Det viktigaste resultatet rör emellertid relationen mellan forskare eller museiverksamma och hantverksutövarna. Här föreslås att hantverkarna själva måste ges större utrymme i dokumentationsarbetet och att det måste bygga på ömsesidiga dialoger mellan dessa yrkeskategorier. Det som dock inte finns med i texten är en diskussion om hur och under vilka premisser traditionellt hantverk kan betraktas som kulturarv över huvud taget, fokus ligger helt på de aspekter av enskilda hantverk som inte har getts plats.

Niconia Donovan har en konstnärlig doktorstitel och arbetar som forskare, författare och konstnär. Texten ”Sexuality, deathliness, and chocolate: Talking, making and performing Nottingham’s lace heritage” kan ses som en del i hennes forskande praktik kring sitt eget konstnärskap. Det som står i fokus är spetsindustrin i Nottingham och hur den har formulerats som kulturarv, med och för vem och av vem. Donovan har tagit gamla spetsar och på olika sätt förvandlat dessa till nya föremål som hon sålt vid marknader runt om i staden. Målet har varit att genom att sätta spetsarna i nya sammanhang få besökarna att reflektera kring spetsarna och stadens spetsindustri. Hennes utgångspunkt är inte att utveckla en metod för dokumentation av ett kulturarv utan snarare att främja en vardaglig dialog om spetsindustrin och på så vis skapa kunskap och medvetenhet om dess existens. Det handlar också om att göra plats för människors privata minnen och berättelser som inte annars ges utrymme inom kulturarvsdiskursen. Uppmärksammandet av denna typ av tyst kunskap hade gärna fått relateras till de begrepp och teo-

rier kring det immateriella kulturarvet som antologin i övrigt utgår ifrån, det hade förankrat det konstnärliga arbetssättet i en större vetenskaplig diskussion.

Antologins syfte att lyfta fram det immateriella kulturarvet och kunskapen bakom traditionellt hantverk går som en tydlig röd tråd genom alla de fem bidragen. De medverkande författarna tar sig på olika sätt an de tre fokusområdena: görande, mediering och musealisering. Musialiseringsspektivet är kanske det som är svagast belyst. Det diskuteras egentligen bara av Palm-sköld och av Almevik.

Det som tydligast sammanför texterna är att de alla fokuserar på glömda eller dåligt undersökta delar av hantverkets status som kulturarv. Det handlar dels om att vissa hantverk som sådana inte inkluderats, dels om att själva tillverkningsprocessen och det kroppsliga kunnandet inte fått någon uppmärksamhet liksom att enskilda individers kunskaper, upplevelser eller tankar kring ett visst kulturarv inte fått utrymme att höras. Anledningen till att vissa hantverk eller hantverkskunnande inte formulerats som kulturarv är enligt antologins författare flera. För det första handlar det om mekanismer som är klass-, status-, professions- och genusstyrda och som lett till att vissa hantverk inte har setts som tillräckligt betydelsefulla eller representativa för en kultur eller en plats. För det andra handlar det om metodologiska frågor där det helt enkelt inte har funnits utarbetade arbetssätt för att bevara eller samla alla kulturarvsaspekter av hantverksvärlden. En annan svaghet i tidigare kulturarvsdefinitioner som också framkommer i texterna, är att fokus har legat på den generaliseringsbara kunskapen och inte på det individuella kunnandet, varken hos utövare eller av brukare av hantverk. Genom att fokusera på just tyst kunskap och på görande, är detta en av de aspekter som antologiförfattarna tydligast bidrar till att ändra på.

En brist, eller kanske snarare otydlighet, i antologin är att jag saknar en tydligare diskussion om premisserna för kulturarvets formulerande. Några författare tar för givet att någonting definieras som kulturarv utan att det egentligen förs en diskussion kring vad detta innebär. Likaså

saknar jag emellanåt en diskussion kring definitionen av vad som är hantverk, konsthantverk, slöjd, design eller konst. Det är lite olika var författarna tar sin utgångspunkt och de är inte heller så tydliga med dessa gränsdragningar eller den eventuella avsaknaden av dem. I dessa begrepp och kategoriseringar ligger ju mycket av det arv i form av statusfrågor, hierarkier och genus- och klassrelationer som sedan förs över in i kulturarvsdiskursen. Även dessa maktkritiska aspekter i sig själva hade genomgående kunnat lyftas fram tydligare. Framför allt tänker jag på de maktrelationer, exempelvis klass-, genus- eller yrkesberoende som gjort att vissa hantverk setts som värda att bevara medan andra hamnat utanför kulturarvsdiskursen. Men jag tänker också på de relationer som finns mellan aktörer inom musei- eller forskarvärlden och själva hantverksutövarna, en fråga som i slutändan handlar om just makten att formulera vad som är betydelsefullt och intressant.

Den största behållningen med denna antologi anser jag vara själva det övergripande syftet att diskutera de immateriella aspekterna av hantverk som en del av innehållet i det sanktionerade kulturarvet. De metoder som diskuteras och omtalas kan på olika sätt bidra till att fånga in perspektiv på hantverkskulturen som tidigare förbisetts. Den individuella aspekten som kopplas till kunskap om, samt upplevelse och erfarenhet av ett hantverk kan på så vis få sin rättmätiga plats inom kulturarvsdiskursen.

Maja Willén, Stockholm

"En alldeles egen och förträfflig National-Musik". Nio författare om Svenska folk-visor från forntiden (1814–1818). Gunnar Ternhag & Märta Ramsten (red.). Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 139, Kungl. Gustav Adolfs Akademien, Uppsala 2015. 139 s., ill. English abstract. ISBN 978-91-87403-16-3.

Svenska folk-visor från forntiden av Erik Gustaf Geijer och Arvid August Afzelius gavs ut i tre